

Б. РОМАНЕНЧУК

# З ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТИ НАТАЛІЇ КОБРИНСЬКОЇ

В 100-ТІ РОКОВИНИ

З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ



1 9 5 1

**НАТАЛІЯ  
КОБРИНСЬКА**

**Відбитка з „Америки“  
1951**

Б. РОМАНЕНЧУК

# З ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТИ НАТАЛІЇ КОБРИНСЬКОЇ

В 100-ТІ РОКОВИНИ  
З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ



ВИДАННЯ „АМЕРИКИ“

---

ФИЛАДЕЛФІЯ, 1951





Наталія Кобринська



Життя і творчість Наталії Кобринської припадають переважно на ті часи, коли український народ переживав незвичайно прикрі хвилини. Це була друга половина XIX. ст., коли Східна Україна відчуває все важчий гнет московського імперіалізму і коли зашморг московської петлі все більше затіснюється на шиї українського народу. Це були часи важкої московської реакції, яка намагалася в зародку здушувати всякі прояви українського культурного життя, часи ріжних указів та законів, які стосувалися передусім української мови, що її московська цензура якнайгостріше переслідувала і не допускала до прилюдного вжитку. Москва намагалася „змертвити українське письменство так, щоб не тільки не мало воно ніякого впливу на громадянство, але й позбулось внутрішніх підстав для свого існування“.\*)

Це й було причиною, що осередок українського культурного життя пересувався помалу на Захід, на західноукраїнські землі, які входили в склад австрійської імперії, де, на щастя, такого гострого й безпощадного режиму не було. Тут можна було трохи свобідніше віддихати і тому українське культурне життя могло тут розвиватися трохи свобідніше. З цього користають східноукраїнські культурні діячі й письменники, які підсилюють культурне життя в Галичині та роблять її певною випадовою базою для успішної боротьби з московською реакцією на східноукраїнських землях. Шістдесяті, сімдесяті та вісімдесяті роки видають цілу низку українських письменників і громадських діячів, які за основну ціль свого життя

---

\*) С. Єфремов : Іст. Укр. Літ. т. II.



ставлять працю для народу. Це бадьорі духом, рухливі, завзяті й високоідейні люди, що вперто змагають до визначеної мети, намагаючись збирати громадські сили та формувати національний світогляд тогочасного українства. До ряду тих діячів належить і Наталія Кобринська, що появилася на громадському й літературному полі в вісімдесятих роках. Вона визначилася, як велика робітня сила в громадському життю, але спеціальною ділянкою її праці була жіноча ділянка, дуже, до речі, в Галичині занедбана.

Жіноче питання порушували тут уже й перед Кобринською такі діячі й письменники, як Франко, Павлик, Павликова, а зокрема Уляна Кравченко, якої програмова поезія стала бойовим гаслом поступового галицького жіноцтва, але конкретних форм свідомого й організованого жіночого емансипаційного руху надає щопиш Наталія Кобринська. Як типова людина свого часу, подібно до всіх інших тогочасних письменників і культурних діячів, що практичну громадську роботу тісно повязували з літературною творчістю, Кобринська цікава нам не тільки як піонерка жіночого руху, але і як визначна письменниця того часу, до чийої творчості уважно ставився і сам Іван Франко, що мав уже тоді неабиякий громадський і літературний стаж і авторитет. Висока Франкова оцінка перших її творів заохотила авторку не занедбувати цієї ділянки праці, але підсилювати нею свою громадську діяльність. Кобринська підходила до літературної творчості із становища громадського діяча, якому література віддає незвичайні послуги, тимто й не диво, що в її творах відбилися з усією виразністю її суспільні погляди та особливі зацікавлення. Українська жінка, що за її людські і громадські права Кобринська вперто змагалася все своє життя, займає в літературній творчості центральне місце. Головні персонажі, особливо ранніх її творів, це майже виключно жінки. Жіноча психіка, життєві умовини й суспільне становище, це найголовніші проблеми,

яким авторка присвячує головну увагу. Ми бачимо в них цілу галерію жіночих типів різного віку, стану, середовища, різної вдачі й характеру. Вона старалася показати українське жіноцтво з різного підходу і змалювала жіночі клопоти, потреби, вимоги й зацікавлення. Але вона показала і відповідно навіттлила й ті обставини та причини, що до такого стану привели. Таким чином літературна праця була для Кобринської не самоціллю, тільки засобом до цілі, а жіночий емансипаційний рух стояв завжди в осередку всієї її діяльності та громадських зацікавлень. Може це й є причиною, що тематика творчості Кобринської доволі обмежена, хоч творчі можливості письменниці були багато-багато більші.

Та Кобринська всеодно не могла посвятитися виключно літературі, і не могла як слід використати свого природного літературного хисту, бо громадська діячка перемагала письменницю. Це відбилося певною мірою на її творах некорисно. Вона черпала тематику до літературної творчості з того життя, яке давало їй матеріал для ілюстрації основної ідеї. Своїми творами вона прагнула розворушити жіноцтво, спонукати його до міркування про своє становище та показати жіноцтву його життя в такому світлі, в якому воно насправді й було. А далі — спонукати жіноцтво до праці над собою і для себе. Оце й була ціль літературної і суспільної діяльності Кобринської. А проте її літературна творчість аж ніяк не позбавлена літературної вартости.

\* \* \*

Народилася Кобринська рівно сто років тому, тобто 1851 року, в селі Белелуї, снятинського повіту, в Західній Україні, де її батько був якийсь час священником. Озаркевичі були люди освічені й культурні і доні своїй дали таку освіту, яку в тих часах жінці дати було можна, тобто не шкільну, а домашню, бо до школи посилати дівчат у тому часі не було звичаю. Та Кобринська добувала

собі освіту самотужки. Багата батьківська книгозбірня, товариство братів у середніх і високих школах, сходина і розмови освічених людей у батьківському домі та інші подібні речі — оце й були основні джерела освіти молоді Наталії Озаркевич, яка вже змалку сильно рвалася до книжок і до читання. І читала вона дуже багато, дарма, що не все зразу розуміла прочитане. Та це прийшло згодом, а покищо давало їй певні підстави, на яких вона базувала свій світогляд і своє ставлення до життя. Вже в досить молодому віці познайомилася з визначнішими авторами світової літератури та добула відомості приватною лектурою про ті всі речі, які інші добували в школі. Разом з тим познайомилася досить докладно і з жіночим питанням. Ще десь на дванадцятому році життя зовсім випадково прочитала якусь статтю про становище жінки в суспільстві. Ця стаття не тільки дуже її зацікавила, але й спонукала ближче з ним познайомитися. Дальша лектура відкрила їй очі на життєву правду і на ненормальні вияви жіночого життя, яких вона не то що не бачила, але й не уявляла. Бувши особливо гордою й амбітною дівчиною, Наталія не могла згодитися з тим, щоб її, яка себе досить впевнено почувала, можна було вважати за щось гірше від будьякого чоловіка. „Чим же я гірша від першого-ліпшого чоловіка“ — думала собі і не знала зразу, як на те реагувати. Проте вже тоді добре розуміла, що мусить і буде з цим ненормальним явищем боротися. Почуття своєї повновартості та й може незвична в тодішнього жіноцтва честилюбність, а крім того правдиве співчуття жіночій недолі, визначили вже зарані її життєвий шлях, з якого вона не зійшла до кінця свого життя, якого змістом стало змагання за людські й громадські права жінки в громаді.

Завдяки сприятливим обставинам, але й неменше завдяки власній пильності й наполегливості, Кобринська здобула доволі, як на ті часи, високу освіту. Навіть тоді, як вийшла заміж (1871), не розгубилася в домашньому

господарстві, як це діялось з іншими жінками, але намагалася свою освіту поглиблювати. Багато допомагав їй у цьому чоловік о. Теофіль Кобринський, в якому Наталія знайшла щирого приятеля й розумного дорадника, особливо в хвилинах важких сумнівів і душевної боротьби. Наталія народилася й виростала в духовницькій сім'ї, де виховувалась у релігійному дусі. Коли ж її світогляд, який формувался в релігійному середовищі, руйнувала лектура європейських авторів-вільнодумців, вона втрачала ґрунт під собою. Процес руйнації давнього світогляду проходив, як признається сама авторка, дуже болюче. Вона не знала, як треба сприймати те нове, що його находила в книжках, але добре знала, що погодити його із тим давнім, з чим зжилася, ніяк не зможе. І зректись книжок та дальшої освіти, зректись всього того, що її так дуже цікавило, теж не могла. От про це пише вона в своїй автобіографії:

„Знаю, що я дуже терпіла тоді, коли почала знайомитись зі школою позитивістів. Твори цієї школи почали руйнувати не лише мої релігійні виображення, але також і погляди на життя і на той суспільний лад, який мене окружав. Це не проходило в мене мирно, — я відчувала, що трачу під собою ґрунт, і сильна душевна боротьба до найвищого ступня роздражняла мої нерви. Серед того розпучливого хаосу блиснув промінь світла, котрий мене навів на стежку, по якій, здається буду вже йти до кінця мого життя“.\*)

Тим променем світла серед розпачливого хаосу було пізнання, що суспільний лад не є щось тверде й непорушне, чого не можна змінити. Навпаки, в ньому доконуються постійно якісь зміни, що не завжди йдуть проти релігії й віри. Пізнавши, що погляд на несправедливе ста-

---

\*) О. Огоновський: Історія літератури руської, ч. III, ст. 1268.

новище жінки в суспільстві, отже й змагання за визволення й рівноправність жінки, не є поглядом протирелігійним, Кобринська почала заспокоюватись, яснійш оформлювати свої думки та підготовлялись до майбутньої діяльності.

Практичне життя дало багато можливостей для цього. В першу чергу вона звертає увагу на жіноче домашнє господарювання, особливо на його непродуктивність з уваги на велику витрату часу на дрібнички. Далі почала роздумувати, як те непродуктивне господарювання зреформувати, приглядаючись водночас родинним стосункам, а зокрема ролі жінки в громадсько-культурному життю. Пізнання практичного життя показало, що має до діла з неораною цілиною, до якої конечно треба взятись.

В 1882 році помер їй ненадійно чоловік, і Кобринська, незабезпечена матеріально, вернулась із Снятина, де чоловік був священиком, до батьківського дому. Смерть чоловіка була страшеним ударом, який вона відчувала дуже довго, але з другого боку дала їй нагоду побачити широкий світ. Її батько був у тому часі постом до австрійського парламенту і часто їздив до Відня, а що Наталія була дуже прибита горем по втраті чоловіка, батько брав її з собою. У Відні вчилися рідні брати, які й потягнули її до товариства молодих Українців, що гуртувалися в студентському товаристві „Січ“. Знайомство з молодими людьми, серед яких були такі, як О. Терлецький, В. Полянський та інші, дало Кобринській можливості закріпити свої погляди на жіноче питання і спонукало до публичного виступу, спочатку на сходинах „Січі“, а згодом і на ширшому форумі. Від цього часу властиво і починається громадська й літературна діяльність Кобринської.

Побувши якийсь час у Відні, Кобринська вернулась до Галичини і взялася до праці. Насамперед вона спробувала організувати жіноцтво. Першою спробою було

„Товариство руських женщин“ у Станиславові 1884 року. Метою цього товариства було „розбудження жіночого духа через літературу“. Так визначає мету товариства сама Кобринська в одній із своїх статей у жіночій альманаху „Перший Вінок“ (Львів, 1887, ст. 457). Це товариство мало бути свого роду жіночою читальнею і літературним видавництвом. Кобринська добре пам'ятала, який вплив мала література на її власний духовий розвиток, тому зовсім логічно міркувала, що література може розбудити свідомість і в інших жінок. Одначе ця організація довго не існувала. Не встигла вона започаткувати якоїсь поважнішої праці, як почалися внутрішні незгоди й непорозуміння, не без деякого впливу, розуміється, сторонніх чинників, яким така діяльність жіноцтва була не до вподоби. Самі ж жінки не вміли ще єднатись й організовано протиставитись ворожим впливам, тому й не диво, що це товариство скоро ліквідувалося, не виявивши майже ніякої поважнішої діяльності.

Не зважаючи на першу невдачу, Кобринська почала робити заходи для видавання жіночого альманаху. Нав'язавши контакт з деякими визначними жінками Східної України, передусім з письменницею Оленою Пчілкою та іншими, почала підготовляти жіночий альманах, який появився 1887 р. під назвою „Перший Вінок“. Українська преса привітала його назагал досить прихильно, так само прихильно поставилась і чужинна преса, нпр. польська й московська, а це, зрозуміла річ, було великою заохотою до дальшої праці. До цього альманаху ввійшли літературні твори галицьких і придніпрянських письменниць, як Олена Пчілка, Леся Українка, Ганна Барвінок, Уляна Кравченко, Дніпрова Чайка, Людмила Старицька, Клементина Попович-Боярська, О. Баранська, М. Рошкевич і сама ж Кобринська.

Але всупереч всяким сподіванням альманах не викликав глибшого враження серед жіноцтва, ані більш масового руху. Він вплинув хіба тільки на одиниці, решта ж

жіноцтва, його, так мовити, маса, була й далі байдужа до цих справ. Але вже й те, що порушилися одиниці, було неабияким успіхом.

Давши кілька статей у цьому альманасу, Кобринська тільки започаткувала свою публіцистичну працю. Вона багато більше писала на свої теми в різних українських газетах, часто зводила гостру полеміку з критиками жіночого руху, твердо відбивала їх напади і доводила конечність освіти для жіноцтва. А крім цього використовувала ще й інші нагоди для пропаганди жіночого руху та оборони громадських прав української жінки. От як року 1890 чеські й німецькі жінки внесли до державної ради домагання в справі допущення жінок до університетів, Кобринська запроєктувала таку саму петицію від українського жіноцтва до австрійського парламенту. Рік пізніше (1891) скликала в Стрию перше жіноче віче, на якому порушила прилюдно справу доступу жінок до університетів та організації бодай одної жіночої гімназії і спонукала ухвалити відповідні резолюції в цій справі та вислати до австрійської державної ради. Крім того порушила на цьому вічу ще одну дуже важливу справу, а саме справу дитячих садків. Вона закликала жіноцтво і все громадянство організувати по селах дитячі заборонки та окремі жіночі товариства, які ними опікувалися б. А разом з тим закликала інтелігентське жіноцтво до освітньої праці по селах, до ширення освіти серед селянства.

Заходи Кобринської не находили в тому часі прихильности серед загалу галицького громадянства, яке дуже часто висмівало її сміливі почини та ставляло різні перешкоди. Це й було між іншими причиною, що Кобринська на якийсь час мусіла відсунутись від активної громадсько-політичної діяльности. На це склалися, щоправда, ще й інші причини, як нпр. розходження її з самими таки деякими жінками на тлі видавання жіночого

часопису,\*) але так, чи інакше, Кобринська побачила, що не зможе сама перебороти стільки труднощів нараз, тому й узялась за іншу тактику. Вона вирішила не прикласти своєї руки ні до якого прилюдного виступу жінок, тим не менше до політичного, чи самостійно, чи хочби в порозумінні з політичними партіями,\*) але обмежилася до літературної творчості і до публіцистики. Не організувала вже ні жіночих віч, ні жіночих товариств, лише взялася видавати жіночі альманахи. Власне 1893 року видала другий жіночий альманах під назвою „Наша доля“, а потім ще дальші два, 1895 і 1896 р. Потім ще виголосила кілька промов, нпр. на ювілею Драгоманова 1896 року, на ювілею Франка 1898 р. та на ювілейній академії Котляревського 1898 р., а там притихла знову. Аж 1912-13 р. видала два випуски „Жіночої Бібліотеки“. У пляні цієї бібліотеки було видавати твори, в яких головну роль мали б жінки. Одначе цей плян залишився незреалізований, бо такі були несприятливі умовини, тому Кобринська обмежилась до власної літературної творчості. Її палка вдача — перебільшена, як гадали тоді, вражливість та занадто крайні погляди на значіння жінки в громадському життю — занадто ще відстале було в тій справі галицьке громадянство, щоб відповідно сприйняти революційні погляди Кобринської — довели до того, що вона розсварилася з громадянством, навіть із жінками, і хоч-не-хоч мусіла відсунутись у тінь. Її місце зайняли інші жінки, які ставили справу багато більш опортуністично і легше могли найти спосіб співжиття із тодішнім громадянством. Кобринська ж тільки приглядалася збоку, як розвивається справа, яку вона започаткувала, але зговоритися з тодішніми діячами вона не могла. З жалем і гір-

---

\*) М. Возняк: Як дійшло до „Першого Вінка“. Львів, 1938, В-во І. Тиктора.

\*) Д. Лукіянович: Два документи до життяпису Наталії О. Кобринської.



кістю в душі до тих усіх, що не могли чи не хотіли зрозуміти її, зійшла в могилу. Померла 22. січня 1920 року, а на могилі веліла поставити напис: „Мене вже серце не болять“.

\* \* \*

Письменницею стала Кобринська, можна сказати, зовнім випадково. Потреба писати виникла в неї не з внутрішніх, а з зовнішніх спонук. От намовив її до писання О. Терлецький, з яким вона познайомилася в студентському товаристві „Січ“ у Відні. В своїй автобіографії вона пише:

„Серед одної такої розмови Терлецький запитував, чи я коли не пробувала писати. Потім став мене намовляти, щоб я конечно взялася до писання. Але про що і як писати? — запиталась я здивована. — Про те, що говорите і так, як говорите, — відповів Терлецький лаконічно. Я підозривала моїх братів, що то вони вжили поваги Терлецького, щоб чимнебудь зайняти мій ум, але коли він не відступав від свого, я забралась до роботи. Представила собі стару жінку в її відносинах до оточуючих обставин у такий спосіб, якби я це розповіла Терлецькому. Таким чином вийшла моя Шумінська і zarazом форма оповідання.\*)

Оце перше оповідання дуже подобалося Терлецькому й іншим січовикам, а це було великою заохотою пробувати далі свого пера. І справді, незабаром написала друге оповідання п. н. „Задля кусника хліба“, яке дуже подобалося не тільки Терлецькому, але й самому Франкові, якому авторка послала до друку. Франко висловився про ці два оповідання незвичайно похвально. „Чи Ви знаєте, — писав він їй, — що Ви написали таку штуку, якій рівної вся наша галицька література не ви-

---

\*) О. Огоновський: Іст. літ. русь. ч. III, ст. 1272.

дала“. Ця високохвальна Франкова оцінка мала для Кобринської незвичайне значіння, бо „додала їй надії, як вона висловилася, на її літературні подвиги“. Маючи на своїм боці такий авторитет у літературних справах, як Франко, Кобринська з подвійною охотою й запалом взялася писати далі. Писала більші й менші оповідання, де попри гарні картини показувала суспільне становище жінки, її родинне життя, абсолютну залежність від чоловіка (матеріальну) і т. п. Це центральне місце, яке відвела Кобринська в своїх оповіданнях жінці, відповідає вповні її ставленню до жіночого питання та ролі, яку відограла в розвитку жіночого руху.\*) Під впливом таких або інших подій поставали задуми творів, які одначе авторка писала нашвидкуруч, не дуже велику звертаючи увагу на їх мистецьку сторінку.

Проте ранні її твори в реалістичному стилі, зовсім не позбавлені мистецької вартости. Критика різно оцінювала її творчість, але ранні оповідання мають дуже позитивну оцінку, так само, як пізніші, передусім ті, що писані в модерністичному дусі, оцінені здебільша негативно. Це є між іншим показником того, що Кобринська весь свій письменницький талант виявила власне в ранніх творах. В неї був гострий обсерваційний хист і вміння змальовувати плястичні картини, схоплені з реального життя.

„Модерністичні“ твори їй не так добре виходили, зате пізніші, воєнні оповідання, в яких авторка вернулася до давнішої реалістичної манери, набирають знову іншого вигляду і більше мистецької вартости. Та в цих оповіданнях авторка не пішла далше ранніх творів і не виявила поступу в мистецькому обробленні, так що вони мало говорять про мистецький ріст письменниці. Вона просто вернула на покинені позиції, не зумівши за-

---

\*) Г. Івановська: Вступна стаття до харківського видання збірки п. н. „Ядзя і Катруся“, 1932.

своїти собі майже нічого з того, що доконалось у розвитку мистецької форми літературних творів за яких кільканадцять років. Коли про перші твори Франко писав, що таких не виділа галицька література, то за кільканадцять років та сама галицька література побачила твори Стефаника, Черемшини, Мартовича, Кобилянської та інших, які високо піднесли українську літературу і під оглядом мистецьким і громадським. Тому нові твори Кобринської були тільки відблиском світла ранніх творів. Все ж таки Кобринська свою роль письменниці, нехай тільки ранніми творами, хвально виконала, і цього не можна забувати. Ті твори забезпечили їй в історії української літератури належне місце і її завжди будуть згадувати, як визначну письменницю того часу, що збагатила українську літературу 19 віку новими темами і гарними свіжими образами та характерами і спеціальною проблематикою.

Одним з найкращих оповідань Кобринської треба вважати „Виборця“, якого тема зачerpнута з громадсько-політичного життя Галичини 70–80-тих років, а саме, один виборчий епізод з виборів до австрійського парламенту. Та авторці не йде про змалювання самих виборів з усіма виборчими практиками, надуживаннями тощо. Вона тільки використовує галицьку виборчу тему, щоб показати дуже цікаве явище — процес пробудження національної свідомості галицького селянина. Галицьке село було темне й безпросвітне. Політика австрійського уряду, а зокрема польської адміністрації не була сприятлива для українського населення в Галичині. А селянську несвідомість і темноту використовували на всі лади ворожі українському народові елементи, в першу чергу Поляки, які голосами українського села проводили своїх кандидатів до краєвого сойму, чи віденського парламенту. Щоб здобути якнайбільше голосів, вони вживали всяких засобів, а між тим і підкупства, платили виборцєві за віддання голосу на їх кандидата. І лакомий на гроші

виборець ішов за тими, хто більше платив. Але певна протиакція ішла і з українського боку, так що виборець, не орієнтуючись цілковито в громадських і політичних справах, стояв часто між молотом і кувалом, не знаючи за ким іти. Але виборча боротьба спонукувала його думати. Коли його з одного боку агітували урядові чинники, як війт та судові урядовці, а з другого представники рідної інтелігенції, то це врешті його опам'ятувало, а далі й спонукувало голосувати на свого кандидата.

Отакі душевні стани галицького виборця-мужика Кобринська й спробувала змалювати. І треба визнати, що це їй вповні повелося. Із-під її пера вийшов гарний образок мужицької психіки й переживань, коли в нього пробуджується національна свідомість. Він відчуває в собі ту саму душу, що в тих, які намовляють його голосувати на „руського пана зі Львова“. „Як ті люди так набиваються і так борються, — думає Яким-виборець у цьому оповіданні, — то в тім мусить ховатися щось більше, то в тім криється якась сила, яка тих людей переймає одною душею“. І він відчуває, що й його щось більше пов'язує з руським кандидатом, аніж із тим, за якого платять гроші. Тоді він рішається голосувати на свого кандидата, хоч за нього ніхто не платить. Отак нібито зовсім просто молода авторка, яка тільки що почала свою літературну кар'єру, розв'язала це питання. Тут дуже легко впасти в шаблон, бо це політична тема, для початківців дуже небезпечна — легко зводить на публіцистичні манівці, але авторка силою свого таланту зуміла вдержатися в літературних рямцях і дати з мистецького боку незвичайно якісне оповідання, якого не посоромився б був і не один старший та досвідченіший письменник.

Бувши досить добре обзнайомленою з кращими зразками передових європейських письменників, авторка чимало навчилася від них, виробила собі літературний смак і засвоїла мистецькі засоби. І з-під її „зеленого“ ще

пера вийшло зовсім гарне оповідання, яких в тодішній галицькій літературі було не так то й багато, якщо взагалі були. Але й сьогодні читаючи його, переконуємося, що в Кобринської тлів неабиякий літературний талант, якого, на жаль, авторка як слід не розвинула й не використала, особливо в пізнішій творчості.

Інші твори Кобринської, які авторка писала з іншою метою, власне, не зовсім дорівнюють „Виборцеві“. Це ті всі більші й менші оповідання та повісті, в яких авторка дала вислів своїм громадським поглядам і реформаторським зацікавленням. Правда, і вони не позбавлені мистецької вартости, і в них слідно вправлену руку талановитої письменниці, і вони вдержані менш-більш на тому рівні, на якому тодішня галицька література могла стояти, але в них досить виразно помітно особливу цілеспрямованість, якої авторка або не могла, або просто не хотіла приховувати. Їй бо йшло про те, щоб ілюструвати жіночу проблему, яка була в її життю центральною проблемою. Тому ці твори направлені в одному напрямі і під одним кутом, скажیم, що навіть під дуже гострим кутом, до якого мусіли вже бути нагнуті і всі постаті і всі ситуації і мистецькі засоби, і сама тематика. Проте не можна сказати, що вони через те непереконливі або неприродні чи натягнуті, ні, зовсім навпаки, авторка дуже уважно ставиться і до теми, і до матеріялу, і до мистецьких засобів. З її творів визирає найправдивіша правда — мистецька і життєва правда, але в загальному все таки помітно певне нагинання в той бік, куди письменниці, а власне громадському діячеві було треба.

До цього рода творів належать такі оповідання й повісті, як „Дух часу“, „Задля кусника хліба“, „Ядзя і Катруся“, „Жидівська дитина“, „Перша учителька“, „Янова“ й інші. Всюди тут виразно проведена червоною, як то кажуть, ниткою, основна ідея, чи пак проблема — ненормальне становище жінки в громаді, в родині, в господарстві тощо. Тому тут головні як і дальшеплянові пер-

сонажі — жінки, нещасні, знедолені й покривджені жінки, істоти кволі, слабвольні, незарадні й безнадійні, здані на ласку й неласку свого призначення. В одному тільки випадку авторка спокусилася показати для контрасту вольову жінку, яка собі вміє влаштувати життя незалежно від жениха й заміжжя. Це Катруся з повісті „Ядзя і Катруся“.

Та інші жінки, чи пак жіночі постаті, авторка малювала менш-більш за одним зразком з більшими чи меншими відмінами. А таким зразком є жінка, чи пак дівчина, якої доля залежить виключно від заміжжя. В повісті „Задля кусника хліба“ авторка змальовує доволі темний образ з духівницького середовища, в якому жінка є найнещасливішою істотою, бо вся її доля, все її життя залежить від чоловіка-священника. А дівчині з інтелігентської родини вийти заміж за богослова було чи не найкращою перспективою, тому майже всі інтелігентські дівчата на те й чекають, щоб вийти заміж за богослова. Та не в тому суть, що вони прагнуть вийти заміж саме за богослова, а в тому, що як священник помре, то його родина стає відразу безпритульна, позбавлена всяких засобів до життя і залишена на ласку або дальшої родини, або громади, або врешті нового священника, що приходить на місце померлого. Звідти й авторчин висновок, що жінка повинна мати право на освіту і на самостійну працю, тоді вона і на випадок смерті чоловіка не буде тинятися жебрачкою поміж людьми, але зможе заробляти самостійно на своє і своєї родини життя.

Поминаючи одначе цю гостру цілеспрямованість, оповідання написано досить талановито. Хоч згущеними і темними барвами, але живо й цікаво змальовує авторка свої постаті, які досить виразно й глибоко вирізьблюються в нашій уяві. Вона вміє промовити до душі, вміє зворушити і, взагалі, вміє викликувати настрої й почування, яких їй треба. А розповідає легко, живо й цікаво та вміло користується різними динамічними засобами, щоб дер-

жати читача в постійній напрузі. Намічену мету вона вповні досягнула, бо ця повість була прийнята критикою й читачами дуже прихильно, а серед жіноцтва мала незвичайний успіх. Галицькі попаді та попадайки ревно плакали читаючи її, як каже М. Грушевський у своїй рецензії на твори Кобринської.\*)

Подібну тему, але взяту з іншого середовища, опрацювала авторка в повісті „Ядзя і Катруся“, написаній для польського журналу „Для глосних“, яку потім переробила й поширила. Тут маємо до діла з дідичівським чи там поміщицьким середовищем, яке авторка знала з обсервації теж дуже добре. І тут теж становище жінки не краще, бо й тут жінка залежить від заміжжя, особливо ж коли вона не належить до багатих. Їй доводиться виходити заміж за будького, щоб забезпечити собі дальше життя. Тут ті самі думки й ідеї, що в попередньо згаданій повісті — потреба освіти для жінок і самостійної праці, щоб не бути залежною ні від женихів, ні від багатства, ні від інших умовин.

Незалежно від основної ідеї цього твору авторка спробувала подати й конкретну розв'язку цього питання. Розв'язку вона подає засобами контрастування, показуючи дві постаті, з яких одна має бути ілюстрацією жіночої недолі (дідичівська дочка Ядзя), а друга - - жіночої незалежності, якої образом є селянська дівчина Катруся. Справа заміжжя, що в оповіданні „Дух часу“ й „Задля кусника хліба“ є найважливішим і вирішним моментом в життю дівчини, стає для Катрусі в цій повісті зовсім звичайною, якщо навіть не другорядною, подією, яка зовсім не вирішує майбутньої долі дівчини.

Катруся, селянська дівчина, вміє влаштувати собі життя по-своєму, незалежно. Змалку працюючи в наймах, а потім на заробітках, Катруся залежала тільки від власних рук. Може вийти заміж коли хоче, за кого хоче і як

---

\*) Л. Н. В. 1900, ч. 1.

хоче. Можна б висновувати, що ідеалом незалежності жінки Кобринська вважає власне селянську жінку, що вміє працювати самостійно, а самостійна праця, то єдина дорога до незалежності. Але справа не в тому, що це дівчина селянська, а в тому, що властиво для простого народу того рода жіноча проблема майже не існує, тимчасом, як у колах інтелігентських вона має незвичайно велике значення. Отже висновок такий, що жінка мусить теж мати якесь звання, щоб на своє життя самостійно запрацювати. Не скажемо, щоб Кобринська бачила ідеал незалежної жінки саме в селянському середовищі, але немає сумніву, що під тим оглядом вона вище ставила, власне, селянське середовище від інтелігентського.

Варто згадати теж і перше оповідання Кобринської п. н. „Шумінська“, або „Дух часу“, читане вперше на сходах віденської „Січі“. Тут гарно змальовані психічні переживання старої попаді Шумінської, її настрої, погляди й почування, які виникли в неї з приводу деяких перемін у суспільному життю. Ті переміни авторка назвала „духом часу“, який виявився в думках, поглядах і змаганнях молодого покоління — дітей та внуків Шумінської. Показати реакцію Шумінської на ті зміни було головним завданням письменниці. Погляди Шумінської, це погляди консервативного галицького громадянства, особливо ж старшого покоління, яке сприймало всякі зміни в суспільно-громадському життю незвичайно вороже. І з другого боку — погляди та змагання дітей і внуків Шумінської, це погляди молодієї генерації галицького громадянства, до якого належала і сама авторка. Молодь рвала з традиціями батьків, з перестарілими поглядами й думками старого покоління, а це викликало гостру реакцію старших, які за всяку ціну хотіли вдержатись на поверхні суспільно-громадського життя. На тому тлі повстали різниці поглядів старих і молодих та наростали конфлікти.

Оповідання подане в формі споминів Шумінської.



Знаючи добре духівницьке середовище, з якого зрештою сама походила, авторка спромоглася показати те середовище з виїнярковою плястичністю. А легкий гумор, з яким змалювала священниче життя і те тепло, що оповиває, як писав свого часу М. Грушевський, ціле її оповідання, надають йому особливого чару й краси.\*)

У своїх публіцистичних писаннях Кобринська закликувала жіноцтво не тільки здобувати собі рівні громадські права та поліпшувати своє матеріяльне становище самостійною працею, але й набувати та підвищувати освіту. В часах Кобринської, як ми вже згадували, не було звичаю посилати дівчат до школи, тому галицьке жіноцтво було здебільша мало- або й зовсім неосвічене. Тільки виїняткам вдавалося добути сяку-таку освіту, переважно самотужки. Але Кобринська з тією метою й організувала в Станиславові перше жіноче освітньо-видавниче товариство, щоб дати жінкам хочби маленьку нагоду до освіти. І в літературних творах вона теж порушувала цю тему. Ось оповідання „Янова“, в якому авторка показала „правдиву пригоду“ одної жінки, що вперше їхала залізницею. В дорозі до Бурштина їй трапляються різні неприємні пригоди, яких причиною є її неграмотність і безпорадність. Її всюди використовують, обдурюють і насміхаються з неї. Але не будь вона неосвічена й неграмотна, не трапилися б їй такі пригоди. Оце й провідна думка оповідання.

Роля жінки, як виховниці є темою оповідання „Перша вчителька“. Молоду дитячу душу може найкраще і найуспішніше формувати мати, а що її в інтелігентських кругах часто заступала пістунка (нянька), то від неї в першу чергу залежало майбутнє дітей. Вона вчить їх перших слів мови, вчить пізнавати світ, збуджує релігійні почування, впливає на формування їх характеру, розказує про минуле та надихує їх любовю і пошаною

---

\*) Л. Н. В. 1900, кн. 1, ст. 9.

до нього. Таку роль сповняє Тетяна — перша вчителька дітей одної священничої сім'ї. Ми бачимо її тут і в ролі вчителя рідної історії, що розповідає дітям про славі козацькі часи, вчить народних пісень і т. п. Цим авторка підкреслює, яке величезне значіння має для жінки освіта, що не тільки може дати їй зайняття — виховниці чужих дітей, але змогу успішно виховувати власних дітей, на що авторка звертає особливу увагу.

Цими кількома творами, якщо не згадувати мало-значного „Суддя“, замикається перший період літературної творчості Кобринської. В цьому часі авторка дала від себе що найкраще могла дати українській літературі та й українському читачеві. Завдяки цим творам авторка здобула собі видне місце в українській літературі. Хоч вони сьогодні вже не такі актуальні, як колись, але неактуальні вони стали саме тому, що питання, які письменниця в них порушала, вже давно розв'язані. І до цього в дуже немалій мірі причинилася власне Кобринська. Якби й не дивитись на справи тих часів, то одного не можна забувати, а саме, що геть-геть пізніше допущення жінок до середніх і вищих шкіл на західноукраїнських землях, це, бодай частинно, заслуга діяльності Кобринської. З одного боку — її громадської діяльності і змагань за права жінки, а з другого — закликів до жіноцтва й заохоти здобувати освіту. Коротко казавши, Кобринська проробила своєю літературною творчістю і велику громадську роботу.

Десь із 1893-тім роком (дата появи „Відьми“) обличчя літературної творчості Кобринської помітно змінюється. Коли, до цього часу, вона цікавилась темами суспільного життя й іншими актуальними питаннями, з-під її пера виходять такі твори, як „Виборець“, „Дух часу“, „Жидівська дитина“ та й інші, а тепер, коли вона, відсунувшись від активної громадсько-політичної діяльності (1891) та обмежившись виключно до літературної творчості, перестала цікавитися давніми темами й питаннями,

її твори мають зовсім інший характер. Вона звернулася до психологічних та фантастичних тем. Вивчаючи народну творчість, авторка особливо цікавилась народними казками, в яких найбільше вражала її віра народу в надприродні сили, отже віра в чортів, відьом і т. п. Під впливом цієї лектури, авторка, користуючись казковим українським матеріалом, почала й сама писати твори („казки“), в яких намагалася повязати реальне життя з фантастикою, реальний світ з нереальним і казковим. Отак повстали такі оповідання, як „Судільниці“, „Рожа“, „Чортище“ („Чудовище“), „Крижма“, „Перехитрили“ (два останні ще не друковані). В „Судільницях“ об'єднала кілька народних оповідань одним мотивом — віри простолюддя в призначення. Серед нашого народу було колись повіря, що кожна людина має своє призначення, залежно від того, в яку годину народиться. Народиться вона в таку годину, коли родяться відьми, то вже із неї виросте не що інше, а правдива відьма. В „Судільницях“ те призначення символізують птахи, що передсказують новонародженій дитині майбутнє, яке має докладно сповнитися. В „Рожі“ дівчині з'являється чорт і залицяється до неї, бо вона гордувала хлопцями. Він переслідує її, але Богомати рятує її, перемінюючи в рожу. „Чортище“ є висловом повіря в талант, що походить від чорта — так пояснювала цю казку сама авторка (диви ЛНВ 1900, кн. I., стор. 16).

Взявшись переробляти народні казки й повіря в літературні твори, авторка й не зміркувала, яке важке завдання взяла на себе. Для цього, щоб повязати правду з фантастикою, реальний світ з уявним, нереальним, авторка мусіла була підшукати відповідну форму, яка дозволила б їй оформити весь оцей казковий матеріал в мистецький твір. Таку форму найшов Коцюбинський в „Тінях забутих предків“ і Леся Українка в „Лісовій пісні“, і тому їх твори мають високомистецьку вартість. Кобринська ж такої форми знайти не спромоглася, тому

в неї народні казки так і залишилися казками, але в менше поетичній формі, при чому вони втратили свою безпосередність, простонародню наївність та поетичну красу народної творчості. Правда, та частина казок-оповідань, де авторка змальовує окремі сільські образки, або образи природи своєю давньою реалістичною манерою, виходить, як і колись, гарно й поетично, та коли вона тою самою манерою пробує змальовувати явища нереального світу, то виходить ні правда, ні казка. В народних оповіданнях фантастика зливається з реальним в дивну гармонійну цілість, в чому й лежить їх краса й поезія, а в оповіданнях-казках Кобринської тієї гармонійної повязаності немає, а це не дає читачеві можливості сприймати ті твори, ані як казки, ані як реалістичні малюнки. Навіть ті провідні ідеї, які авторка хотіла втілити в ті казки-оповідання, губляться в хаосі реальних описів і фантастики та стають незрозумілі й неясні, не залишаючи ніякої виразно сформованої ідеї.\*) Сама авторка підкреслювала, що в тих народних казках „побіч світа змислового, доступного, з'являється світ інший, неясний, незрозумілий, якби надприродний, що в уяві простолюдини нерозлучно вяжеться із світом реальним“. Авторка добре розуміла в чому суть народних казок та повір'їв — у нерозлучному повязанні двох протилежних світів — сама ж того нерозлучного повязання показати не змогла. „Бракує їм, як писав М. Грушевський, одноцільности тону і враження, вони вийшли з етнографічної безпосередности, а не перетравилися в горні індивідуальної творчості, щоб вийти з нього зовсім новими, самостійними поетичними творами сучасного майстра“, як це бачимо в Коцюбинського й Лесі Українки.

Так само блідо вийшли інші оповідання Кобринської на психологічні теми, як напр. „Душа“, „Омен“,

---

\*) Пор. А. Березинський: Вступна стаття до збірки „Оповідання“, Харків, „Рух“, 1929.

„Св. Николай“. Воно й дивно, що Кобринська, яка виявила великий хист змальовувати психіку своїх героїв, їх почування й настрої в оповіданнях реалістичного напрямку, в цих оповіданнях розгубилася й не могла як слід зясувати собі власних задумів. Але й тут, коли йде про окремі картини, змальовані реалістичними рисами, авторка виявила справжній талант, коли ж одначе в ті реалістичні рямці хотіла оправити психологічний образ, вийшло не те, що задумувала.

Гостра критика модерністичних творів Кобринської спричинила те, що Кобринська замовкла на якийсь час і вже більше не верталася до казкових і психологічних мотивів. А коли знову одізалася, то лише тим давнім тоном, яким перший раз заговорила. З-під її пера виходять знову цікаві оповідання з реального життя в давній реалістичній манері. Тільки ж теми в неї тепер зовсім інші. Цим разом вона взялася опрацювати воєнну тематику з часів першої світової війни. „Каліка“, „Полишений“, „Свічка горить“, „На цвинтарі“, „Брати“ — це наголовки воєнних оповідань, в яких авторка змальовувала то окремі факти з воєнних часів, то окремих людей, які потерпіли в тій війні. Цікаве те, що авторка не постатям присвячує головну увагу, але самим подіям, так що вони зовсім виразно займають центральне місце в оповіданнях. Роля персонажів тут зовсім побічна. Як у ранніх творах на першому плані стояли персонажі, то тут вони мають майже допоміжну ролю, і їх авторка навіть не старається виявляти. Зате головну вагу кладе на зображення подій, які з уваги на свою небуденність та незвичайність стають самотаїні. Авторка старається їх дуже докладно змалювати, насвітлюючи з різних боків, щоб вони назавжди закарбувалися в уяві читача.

Ці оповідання не мали вже такої високої оцінки, як перші твори, хоч вони не поступаються якісно перед ранніми, але побіч таких творів, як Стефаника, Черемшини, Мартовича та й інших нових авторів, вони лише-

лися в тіні. На тих оповіданнях авторка закінчила свою літературну діяльність. Ще за свого життя вона намагалася видати повну збірку своїх творів, але здійснити цього вона вже не встигла, і деякі твори залишилися недруковані. Позбирати їх і видрукувати повним виданням, це завдання українського жіноцтва, для чийого добра Кобринська трудилася ціле своє життя. А в соті роковини її народження та в тридцяті роковини смерти оцих кілька рядків хай будуть пригадкою про її життя, літературну творчість та жваву громадську діяльність.



## П Р И М І Т К И

1. “Дух часу”, оповідання, написане під кінець 1883. р. з наголовком “Шумінська”, вперше друкувалося в “Першому Вінку” 1887. р. В другій редакції авторка змінила назву на “Дух часу” і видала в “Українсько-руській видавничій спілці” 1889. р. п. н. “Дух часу і інші оповідання”.

2. “Задля кусника хліба” написане 1884. р. і того року друкувалося у львівській газеті “Зоря”.

3. “Суддя” — написане 1885. р. друкувалося в “Першій Вінку” 1887. р.

4. “Янова” — написане 1885. р. друкувалося в “Зорі” 1886. р. п. н. “Як стара Янова їхала залізницею від Коломиї до Бурштина”.

5. “Виборець” — написане 1889. р. друкувалося в львівській “Зорі” 1891. р.

6. “Жидівська дитина” — написане 1890. р. друкувалося в ЛНВ 1900, кн. I. потім у виданні “Руху” 1929 під зміненою назвою “Купецька дитина”.

7. “Ядзя і Катруся” — повість, написана 1890. р. для польського альманаху “Для глодних” п. н. “На пшебуй”. Потім перероблена й поширена 1891. р. друкувалася в “Зорі” 1893. р.

8. “Перша вчителька” — оповідання, написане 1892. р. друковане в збірці “Ядзя і Катруся та інші оповідання” 1901. р.

9. “*Liebesahnung*”, нарис, написаний 1892. р. друкований в збірці “Ядзя і Катруся...”

10. “Св. Николай” — друковане в черновецькій “Буковині” 1889. р.

11. “Судільниця” — друковане в газеті “Народ” 1893. р. п. н. “Відьма”.

12. “**Душа**” — психологічний ескіз, написаний 1895. р. друкований в ЛНБ 1898. р.

13. “**Рожа**” — напис. 1897, друковане в ЛНБ, 1899.

14. “**Чудовище**” — напис. 1898, друковане в збірнику на ювілей Франка “Привіт” того ж року. Пізніше авторка перезвала на “Чортище”.

15. “**Омен**” написане і друковане 1899. р. в черновецькій “Буковині”.

16. “**Блудний метеор**” — те саме.

17. “**Du bist Ruh**” (Ти спокій), написане і друковане в ЛНБ 1914, кн. 6.

18. “**Брати**” — казка, написана 1917, друкована вперше в “Червонім Шляху” 1929, кн. 4.

19. “**Каліка**” — друковане вперше в збірці творів п. н. “Оповідання” у Харкові, “Рух”.

20. “**Полишений**” — там же.

21. “**Свічка горить**” — там же.

22. Недруковані: “**Перехитрили**” (1894), “**Крижмо**” (1894), “**Весна**” (1898), “**Осінь**” (1898).

Публіцистичні й критичні статті Кобринської зібрані в збірці п. н. “Оповідання” — В-во “Рух”, Харків 1929.





## БІБЛІОГРАФІЯ

**Березинський, А.:** Вступна стаття до "Оповідання". Харків, "Рух" 1929.

**Огоновський, О.:** Наталія Кобринська — Історія літератури руської. Львів 1896, ч. III. ст. 1264-78.

**Грушевський, М.:** Наталія Кобринська — ЛНВ 1900, кн. I.

**Франко, Іван:** Н. Кобринська — Іст. укр. літ. Л. 1910.

**Грушевський, О.:** Сучасне українське письменство в його типових представниках. ЛНВ 1908, кн. III. Про Н. К. на ст. 461-65. Окрема відбитка вийшла 1918 р.

**Єфремов, С.:** Іст. укр. літ. т. II. 1919. ст. 210.

**Черкаський, Т.:** Вступна стаття до оповід. "Виборець". Харків, "Рух". 1926.

**Івановська, Г. О.:** Вступна стаття до "Ядзі і Катрусі". Харків, "Л і М" 1932.

**Лукіянович, Д.:** Два документи до життєпису Наталії Озаркевич-Кобринської (Поширена відбитка з "Вістника")

**Лімницький, М.:** Н. Кобринська. "Новий Час". 1934 з 26/4.

**Дучимінська, О. О.:** Наталія Кобринська, як феміністка. Коломия 1934, 30 (+ IV) ст.

**Русова, Софія:** Наші визначні жінки.

**Возняк, М.:** Як дійшло до "Першого Вінка". Львів, 1938.



